

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»

(назва дисципліни)

на тему: «Теоретико-правові основи представництва в господарському процесі.»

Студента (ки) **Настич Р. В**

групи ІН35-4-22-Б1Пр (4,6з)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент кафедри права Житник М.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Павлоград - 2025р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ПЕРЕДСТАВНИЦТВА.....	6
1.1. Сутність та юридичні підстави здійснення представництва.....	6
1.2. Характеристика представництва як правовідношення: цілі та завдання.....	9
1.3. Особи, що можуть здійснювати представництво в суді за Конституцією України.....	13
РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПЕРЕДСТАВНИЦТВА В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	15
2.1.Суперечливі норми Господарського кодексу України та Закону України «Про прокуратуру» про участь прокурора в господарському процесі.....	15
2.2. Проблемні аспекти участі адвоката як процесуального представника в господарському суді.....	19
2.3.Відшкодування витрат на правову допомогу в господарському процесі.....	29
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	37

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інститут представництва є одним із ключових правових механізмів, що забезпечує ефективну реалізацію прав та законних інтересів суб'єктів господарювання. Його значення в господарському процесі неухильно зростає разом із розвитком економічної сфери, що, у свою чергу, зумовлює збільшення кількості правових спорів між учасниками господарських відносин. Представництво в господарському процесі виступає дієвим інструментом захисту прав підприємств і організацій, сприяючи оперативному та результативному вирішенню спорів. Проведення в Україні судової реформи та прийняття оновлених процесуальних кодексів, зокрема Господарського процесуального кодексу України, який запровадив фактичну адвокатську монополію на здійснення представництва в суді, зумовлює науковий інтерес до переосмислення цього інституту з урахуванням новел законодавства.

Ступінь наукової розробки теми. Проблематика правового регулювання представництва в судовому процесі, особливо в контексті змін, викликаних судовою реформою, наразі недостатньо висвітлена в науковій літературі. Основну увагу окремим аспектам цієї тематики приділяють переважно практикуючі юристи, які аналізують складнощі застосування чинного законодавства. Наукова розробленість питання є фрагментарною й неоднорідною, оскільки дослідження часто зводяться до повторення та тлумачення положень нормативно-правових актів без глибокого теоретичного аналізу.

Для дослідження проблемних аспектів участі адвоката як процесуального представника в господарському суді застосовувалися різноманітні **методи юридичного аналізу**. По-перше, здійснено аналіз нормативно-правових актів, включно з Конституцією України, Господарським процесуальним кодексом України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами, що регулюють представництво в суді, що

дозволило виділити норми, які визначають повноваження адвоката як процесуального представника, та виявити колізії чи прогалини у законодавстві.

По-друге, застосовано системний юридичний аналіз, який дозволив дослідити структуру процесуального представництва, визначити його суб'єктів, об'єкти та зміст повноважень адвоката, а також оцінити взаємозв'язок норм закону та їх практичного застосування у господарському процесі.

По-третє, використано порівняльний метод, який дозволив співставити повноваження адвокатів і інших представників, визначити відмінності у процедурах підтвердження повноважень та проаналізувати специфіку адвокатського представництва і його монопольний характер у судовому процесі.

Значне значення мав аналіз судової практики, який полягав у вивченні рішень Верховного Суду та судів першої й апеляційної інстанцій щодо підтвердження повноважень адвоката та законності його дій у процесі, що дозволило виявити «підводні камені» застосування норм та практичні труднощі, що виникають у господарських справах. Окрім того, використано логічно-структурний метод, який допоміг систематизувати правові норми, виділити ключові проблемні аспекти та сформулювати висновки щодо необхідності внесення змін або уточнень у законодавство. За потреби застосовувався також історико-правовий метод, що дозволив прослідкувати розвиток адвокатського представництва та впровадження адвокатської монополії в господарському судочинстві, пояснити причини та наслідки законодавчих змін 2016 року та оцінити їхній вплив на практику представництва.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є комплексне дослідження правового регулювання інституту представництва в господарському процесі відповідно до чинного законодавства України, а також виявлення проблемних аспектів, що потребують подальшого вдосконалення правового врегулювання.

Для досягнення цієї мети ставляться такі основні завдання

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є комплексне дослідження правового регулювання інституту представництва в

господарському процесі відповідно до чинного законодавства України, а також виявлення проблемних аспектів, що потребують подальшого вдосконалення правового врегулювання.

Для досягнення цієї мети передбачено виконання таких основних завдань:

1. Надати загальнотеоретичне визначення представництва та з'ясувати правові підстави його виникнення.
2. Розглянути представництво як правовідношення, визначити його суб'єктний склад, об'єкт та зміст.
3. З'ясувати коло осіб, які відповідно до Конституції України можуть здійснювати представництво в суді.
4. Проаналізувати суперечності між нормами Господарського процесуального кодексу України та Закону України «Про прокуратуру» щодо участі прокурора в господарському процесі.
5. Дослідити проблемні аспекти участі адвоката як процесуального представника у господарському судочинстві.
6. Розглянути особливості відшкодування витрат на правову допомогу в рамках господарського процесу.

Об'єкт дослідження — суспільні відносини, що виникають у сфері господарського процесуального права під час здійснення представництва в господарському судочинстві.

Предмет дослідження — нормативно-правові акти, а також наукові джерела, присвячені теоретичним та практичним аспектам інституту представництва в судовому процесі.

Структура роботи охоплює вступ, два розділи, що поділяються на шість підрозділів, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг курсової роботи становить 40 сторінки. **Здесь ваш текст 1**

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА

1.1. Сутність та юридичні підстави здійснення представництва

Сучасне господарське судочинство неможливо уявити без ефективного механізму забезпечення правової охорони учасників господарських відносин, одним із ключових елементів якого виступає інститут представництва. Саме завдяки цьому правовому явищу стає можливим досягнення оперативного й результативного вирішення спорів у сфері підприємницької діяльності.

Загалом, під механізмом захисту прав суб'єктів господарювання слід розуміти впорядковану систему норм матеріального та процесуального характеру, яка дозволяє сторонам реалізовувати надані їм законом засоби правового впливу з метою відновлення чи запобігання порушенню їхніх прав та інтересів у господарській сфері [1, с. 319].

Представництво у господарському процесі має комплексний зміст, що виявляється у низці характерних ознак:

- його головним призначенням є забезпечення реалізації та охорони правових інтересів сторін, задіяних у судовому процесі, що виникає у зв'язку з господарською діяльністю;
- правовий статус суб'єкта господарювання надає йому певний обсяг прав та обов'язків у процесі, однак їх реалізація можлива через іншу уповноважену особу
 - представника;
 - функцію представництва може виконувати виключно фізична особа, яка володіє належною процесуальною дієздатністю.

Як вказує Г.З Лазько, особа, яка здійснює представницькі функції, має володіти свідомою волею, що є обов'язковою умовою вчинення правомірних юридичних дій у правовому полі [2, с. 73]. Для того, аби мати можливість представляти інтереси іншої сторони в суді, представник повинен не лише мати

повну процесуальну дієздатність у господарській сфері, але й відповідати додатковим критеріям, які можуть бути визначені законодавством.

У свою чергу, В.В. Рєзнікова зазначає, що основною рисою, яка відрізняє представництво від інших правових інститутів, є реалізація представником субсидіарної дієздатності на основі наданих йому повноважень від імені та в інтересах іншої особи [3, с. 76].

У контексті господарського судочинства представник не виступає від свого імені, а діє від імені особи, яка є учасником процесу, — позивача, відповідача або третьої сторони.

Сутність представництва в суді часто розглядається як форма опосередкованої участі у процесі — так зване «умовне заміщення» [4, с. 27; 5, с. 19]. Це означає, що особа, інтереси якої представляються, не вибуває з процесуальних правовідносин і зберігає свій статус повноцінного учасника провадження, навіть за відсутності її особистої присутності в суді або під час здійснення окремих дій.

Процесуальний представник має право вчиняти ті чи інші дії у межах судового процесу, але лише у тій мірі, в якій йому надано відповідні повноваження. Як слушно зазначає І. В. Ромащенко, щоб дії представника породжували юридичні наслідки для особи, яку він представляє, вони мають спиратися на чітко визначене повноваження [5, с. 58].

Ці повноваження повинні мати документальне підтвердження — зазвичай у вигляді довіреності, договору чи іншого юридичного акта [6, с. 66].

Усі правові наслідки дій, вчинених представником у процесі, виникають не для нього, а для тієї особи, в інтересах якої він виступає. Відтак, рішення господарського суду, ухвалене за результатами розгляду справи, безпосередньо впливає на права та обов'язки саме суб'єкта господарювання, а не його представника.

Варто також зауважити, що інститут представництва охоплює не лише приватно-правові інтереси, але й публічні. Зокрема, мова йде про участь

прокурора в господарському процесі — в таких випадках представництво реалізується з метою охорони державного інтересу.

У підсумку можна сформулювати таке визначення: Господарське процесуальне представництво — це система правових норм, що регламентують відносини, які виникають у зв'язку з виконанням уповноваженою особою (представником) процесуальних дій від імені іншого учасника процесу на підставі закону, договору або локальних нормативних актів. Таке представництво спрямоване на забезпечення ефективного здійснення та правовий захист господарських прав і законних інтересів сторін судового провадження [1, с. 322].

У межах науки господарського процесуального права інститут представництва традиційно поділяють за різними критеріями. Однією з класичних є класифікація, заснована на джерелі виникнення представництва, вона передбачає поділ на добровільне (договірне) та законне представництво [7, с. 143; 8, с. 24]. У першому випадку підставою є цивільно-правовий договір доручення, тоді як у другому, безпосередня норма закону, що передбачає обов'язкову участь представника.

Втім, з огляду на особливості чинного законодавства, більш доцільним видається комплексний (змішаний) підхід, що враховує як юридичну підставу, так і суб'єктний склад представників. Такий підхід дозволяє виділити кілька видів представництва в господарському процесі:

Договірне представництво — базується не лише на договорі доручення, укладеному відповідно до цивільного законодавства, а й на трудовому договорі. Зокрема, мова йде про представницькі функції, які виконують співробітники юридичних осіб або працівники органів влади, діючи в межах своїх посадових обов'язків.

Законне представництво — передбачає участь осіб, які на законних підставах представляють інтереси осіб із обмеженою дієздатністю, недієздатних чи безвісно відсутніх. Це класичний тип представництва, закріплений у процесуальному законодавстві.

Статутне представництво — реалізується уповноваженими органами юридичних осіб (директорами, керівниками тощо), які діють на підставі установчих документів або внутрішніх нормативних актів організації.

Процесуальне представництво прокурора, має публічно-правову природу і виникає в силу закону та посадового статусу прокурора. Для реалізації своїх представницьких функцій у господарському процесі він не потребує окремих повноважень, що підкреслює особливий характер його участі у судовому провадженні [9, с. 110].

Таким чином, представництво в господарському суді може розглядатися як у функціональному, так і в структурному вимірах, одночасно як форма правовідносин та інститут господарського процесуального права.

Як форма правовідносин, представництво - це типові суспільні зв'язки, що виникають у процесі здійснення представником дій від імені та в інтересах іншої особи на підставі закону, договору чи внутрішнього нормативного акту. Метою таких дій є реалізація й ефективний захист прав і законних інтересів сторін господарського процесу.

Як правовий інститут господарського процесу, представництво охоплює систему норм, що регламентують окрему категорію однорідних процесуальних відносин між учасниками судового провадження. Виникнення представництва може бути зумовлене різними юридичними підставами такими як договір, норма закону або внутрішній нормативний акт. Відповідно до цього критерію, прийнято виокремлювати чотири основні форми представництва: договірне, законне, статутне та господарсько-процесуальне.

1.2. Характеристика представництва як правовідношення: цілі та завдання

В. І. Ямковий визначає представництво в господарському суді як особливий вид правовідносин, у межах яких одна особа це судовий представник — виконує процесуальні дії від імені та в інтересах іншої особи (сторони або

третьої особи) на основі наданих їй повноважень. У результаті таких дій безпосередньо для довірителя виникають права та обов'язки [10, с. 166].

Отже, суб'єктний склад представницьких правовідносин включає: з одного боку, судового представника (про категорії осіб, які можуть виступати представниками у господарському процесі, детальніше йтиметься у пункті 1.3); з іншого боку, учасника судового процесу, права та інтереси якого реалізуються через представника (сторона або третя особа).

Зміст цих правовідносин є багаторівневим і включає низку двосторонніх зв'язків, що утворюють внутрішню та зовнішню сторони представництва.

Внутрішня сторона охоплює відносини між довірителем (стороною або третьою особою) та його представником. Її проявом є межі та обсяг повноважень, наданих представнику довірителем, які визначають рамки його дій у процесі.

Зовнішня сторона представництва формується у правовідносинах між судом та представником як учасником процесу. Вона передбачає вчинення представником процесуальних дій під контролем суду, спрямованих на реалізацію наданих йому законом та довірителем повноважень [11].

Таким чином, інститут представництва є багатогранним явищем, яке поєднує внутрішні відносини між довірителем і представником із зовнішніми взаємодіями представника та суду, забезпечуючи при цьому ефективну реалізацію процесуальних прав та інтересів учасників господарського процесу.

Об'єктом правовідносин представництва виступають юридичні дії та послуги, що виконуються представником. Хоча чинний Господарський процесуальний кодекс згадує лише про вчинення представником правочинів, на практиці представники здійснюють також інші юридичні або фактичні дії, які мають правове значення. До них, зокрема, належать дії організаційного або фактичного характеру, спрямовані на виконання доручення: підготовка та копіювання документів, їхнє вручення за визначеною адресою тощо [15, с. 87].

Враховуючи наведене, об'єктом правовідносин представництва слід вважати як безпосередні дії представника, так і їх результати, передбачені

угодою сторін, що є підставою виникнення внутрішніх правовідносин між довірителем і представником.

Аналіз представництва як правовідносин дозволяє зробити висновок, що вони виникають між судовим представником та учасником процесу, права й інтереси якого реалізуються через представництво. В рамках цих правовідносин представник здійснює суб'єктивні права та обов'язки довірителя в межах повноважень, наданих останнім. Виконуючи свої функції, представник вступає у процесуальні правовідносини як із довірителем, так і з судом, що забезпечує законне та ефективне здійснення процесуальних дій у господарському судочинстві.

Таким чином, об'єкт представництва включає як самі юридичні дії представника, так і їх наслідки, що забезпечують реалізацію прав та інтересів довірителя та сприяють ефективному функціонуванню судової системи.

Неоднозначність інституту представництва обумовлена як різноманіттям його функцій, так і специфікою правового статусу суб'єктів цих правовідносин. Він поєднує процесуальні, організаційні та захисні аспекти, що робить його багатоплановим і складним явищем у господарському судочинстві.

За визначенням Ю.С. Канарик, представництво спрямоване на здійснення від імені та в інтересах довірителя процесуальних дій, надання йому допомоги під час реалізації власних прав у суді, а також сприяння ефективному здійсненню правосуддя [12, с. 56]. Тобто представник у суді діє не як самостійна сторона, а як суб'єкт, що забезпечує реалізацію процесуальних прав довірителя та підвищує ефективність судового розгляду.

Д. Л. Кухнюк у своїх працях виокремлює такі завдання судового представництва:

- надання довірителю допомоги у реалізації його процесуальних прав і виконанні обов'язків;
- запобігання порушенню його процесуальних прав;
- досягнення для довірителя найбільш сприятливого результату розгляду справи;

- сприяння суду у виконанні функції правосуддя [13, с. 8–9].

Ю. С. Канарик додає, що адвокатське представництво має на меті:

- виконання процесуальних дій від імені довірителя у випадках його відсутності;
- надання правової допомоги довірителю, який бере участь у процесі самостійно;
- забезпечення гарантій реалізації конституційного права на правову допомогу;
- опосередковане сприяння суду у здійсненні правосуддя [12, с. 38–39].

Порівняльний аналіз цих позицій дозволяє зробити висновок, що сприяння суду у здійсненні правосуддя є однією з ключових функцій представника у господарському процесі. Так, Т. Л. Геведзе зазначав, що «метою судового представництва є захист у суді інтересів сторін і третіх осіб, допомога їм у реалізації власних прав, а також сприяння суду у відправленні правосуддя» [13, с. 636].

Разом із тим, важливо підкреслити, що обов'язок представника не полягає у встановленні істини по справі. Його діяльність спрямована на забезпечення всебічної правової підтримки довірителя, що, у свою чергу, опосередковано сприяє вирішенню завдань господарського правосуддя як правильного, повного і своєчасного розгляду справи.

З позиції сучасної наукової доктрини, мета процесуального представництва полягає у забезпеченні максимально ефективного захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб [14, с. 145]. Вона реалізується через:

- ведення справи в суді за неможливості особистої участі довірителя;
- забезпечення участі юридичних осіб у господарському процесі;
- надання правової допомоги для забезпечення принципів змагальності, рівності сторін та доступу до правосуддя;
- сприяння суду у формуванні об'єктивної та всебічної правової позиції у справі.

Таким чином, інститут представництва є невід’ємною складовою господарського судочинства, поєднуючи в собі захисну функцію щодо прав довірителя та опосередковане сприяння ефективності судового розгляду. Саме через таку багатопланову роль представництво забезпечує досягнення головної мети судового процесу — справедливого, законного та своєчасного вирішення спорів.

1.3. Особи, що можуть здійснювати представництво в суді за Конституцією України

Питання суб’єктного складу представництва в господарському процесі слід розглядати у контексті сучасної судової реформи в Україні. Головною метою цієї реформи є підвищення ефективності функціонування судової системи, а також забезпечення фізичним і юридичним особам реальної можливості захищати свої права та інтереси в суді. Одним із ключових елементів судової реформи стало встановлення адвокатської монополії на представництво в судах, що означає надання виключного права адвокатам представляти сторони у судових процесах.

Так, згідно з Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 р., який набрав чинності 30.09.2016 р., представництво адвокатами стало обов’язковим для захисту прав та інтересів учасників судового провадження [16].

Відповідно до статті 131-2 Конституції України, адвокатура в Україні функціонує як професійний інститут, який надає правничу допомогу громадянам та юридичним особам. Частина 3 цієї статті визначає, що виключно адвокат має право здійснювати представництво іншої особи в суді, а також здійснювати її захист у кримінальному провадженні.

Перехідні положення Конституції передбачали поетапне впровадження цієї норми:

- з 1 січня 2017 року — у Верховному Суді та судах касаційної інстанції;
- з 1 січня 2018 року — у судах апеляційної інстанції;
- з 1 січня 2019 року — у судах першої інстанції [17].

Крім того, відповідно до статті 16 Господарського процесуального кодексу, учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Представництво у суді як вид професійної правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом, за винятком випадків, передбачених законом. Параграф 2 глави 4 ГПК визначає, що сторона, третя особа або особа, якій законом надано право діяти в інтересах іншої особи, може брати участь у процесі особисто (самопредставництво) або через представника. При цьому особиста участь у справі не позбавляє права мати представника.

Юридичні особи беруть участь у судовому процесі через свого керівника або уповноваженого члена виконавчого органу відповідно до закону, статуту чи положення (самопредставництво), або через представника. Аналогічно держава та територіальні громади здійснюють участь у судових справах через відповідний орган влади або місцевого самоврядування, від імені якого діє керівник або уповноважений представник [16].

Таким чином, сучасне законодавство України встановлює чіткі рамки для суб'єктного складу представництва: виключне право адвокатів на професійне представництво, право фізичних і юридичних осіб на самопредставництво та можливість делегування процесуальних повноважень уповноваженим особам або керівникам органів. Це забезпечує баланс між гарантіями прав учасників процесу та ефективністю судового розгляду, підвищує правову захищеність учасників господарських процесів і зміцнює авторитет судової системи.

РОЗДІЛ 2 ПРОБЛЕМИ ТА КОЛІЗІЇ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Суперечливі норми Господарського процесуального кодексу України та Закону України «Про прокуратуру» щодо участі прокурора в господарському процесі

Одним із важливих нововведень, які передбачає новий Господарський процесуальний кодекс України, є визначення правового статусу прокурора в судовому процесі, зокрема у частині захисту державних інтересів. На відміну від попередніх редакцій кодексів, де прокуратура могла діяти й в інтересах окремих громадян, тепер її функції чітко обмежені представництвом державних інтересів у господарських спорах.

Зокрема, положення ч. 3 ст. 4 та ч. 1 ст. 53 ГПК надають прокурору право звертатися до суду у справах, визначених законом як такі, що підпадають під його компетенцію. При цьому прокурор, поряд із іншими органами та особами, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах третіх осіб, може брати участь у розгляді справ у таких інтересах (ч. 3 ст. 41 ГПК) [16].

Системний аналіз цих норм вказує на те, що їх практична реалізація може створювати певні ускладнення для прокуратури під час захисту державних інтересів. Це зумовлено тим, що інститут прокурорського представництва має специфічні особливості, які відрізняють його від інших процесуальних інститутів. Зокрема, йдеться про завдання, які закон ставить перед прокурором, обсяг його повноважень, форми участі в справі та юридичну силу джерел, на підставі яких він діє. У зв'язку з цим законодавець проводить диференціацію правового становища прокурора і інших учасників процесу, що є обґрунтованим, оскільки статус прокурора в господарському судочинстві (поза межами кримінальної юстиції) визначено конституційно, і він зобов'язаний здійснювати представництво державних інтересів відокремлено від інших органів і осіб [19, с. 32].

Зокрема, ч. 3 ст. 53 ГПК визначає, що прокурор у випадках, передбачених законом, має право:

- звертатися до суду з позовною заявою;
- брати участь у розгляді справ, що ініційовані його позовами;
- вступати за власною ініціативою у справу, провадження в якій розпочато на підставі позову іншої особи, до початку розгляду справи по суті;
- подавати апеляційні та касаційні скарги, а також заяви про перегляд судових рішень у разі нововиявлених або виключних обставин [20].

Варто зазначити, що за новим процесуальним законодавством здійснення прокурором представницької функції вже не обмежується конституційною дефініцією «у виключних випадках», як це було у попередніх редакціях кодексів. Згідно з новими нормами, прокурор може представляти державу «у визначених законом випадках», а також вступати у справи за власною ініціативою, навіть якщо провадження відкрито на підставі позову інших осіб.

Таким чином, сучасне законодавство фактично надає прокурору широке право на вступ у справу, що за формальним змістом не повністю відповідає положенням п. 3 ст. 131-1 Конституції України, яка обмежує представництво прокуратури виключними випадками та передбачає порядок, визначений законом. На сьогодні ці конституційні вимоги залишаються неврегульованими у новому кодексі, що створює потенційні колізії між нормами Конституції та нормами процесуального права, а також потребує подальшого уточнення і законодавчого врегулювання.

Під поняттям «виключні випадки» можна розуміти як конкретні обставини, прямо визначені законодавством (так званий «закритий перелік підстав представництва»), так і сукупність загальних критеріїв, які надають прокурору можливість самостійно визначити певну ситуацію як виключну (так званий «відкритий перелік») [20]. У цьому контексті Т. В. Демченко слушно зазначає, що поняття «виключні випадки» може бути динамічним і формуватися за принципом відкритого переліку. Тобто перелік виключних випадків не є

фіксованим, а визначається ситуативно, виходячи з актуальних публічних інтересів, які потребують захисту у конкретний історичний період.

Серед проблемних аспектів правозастосування особливе місце займає визначення підстав для представництва прокурора в судовому процесі. Відповідно до ч. 4 ст. 53 ГПК прокурор зобов'язаний обґрунтувати у позовній заяві, скаргі або іншій процесуальній формі наявність законних підстав для свого звернення до суду. Встановлення та обґрунтування таких підстав завжди було складним питанням для прокурора, особливо після закріплення у ч. 4 ст. 23 Закону України від 14.10.2014 р. № 1697-VII «Про прокуратуру» імперативної норми, згідно з якою прокурор здійснює представництво інтересів держави лише після підтвердження судом підстав для такого представництва [21].

Так, згідно з ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» [21], прокурор здійснює представництво законних інтересів держави в суді у випадках порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо ці інтереси не захищаються або захищаються неналежним чином органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, або у разі відсутності такого органу.

Ці положення чітко кореспондують із чинним законодавством України. Зокрема, вони узгоджуються з ч. 4 ст. 53 ГПК, яка встановлює обов'язок прокурора обґрунтовувати підстави свого звернення до суду у позовних чи інших процесуальних документах. Це підтверджує, що діяльність прокурора у сфері представництва інтересів держави є субсидіарною та регламентованою законом, а не носить контрольного характеру щодо діяльності органів державної влади або місцевого самоврядування [20].

Водночас словосполучення «неналежне здійснення» захисту інтересів держави органом влади є суб'єктивним критерієм, який може призводити до неоднозначного тлумачення та помилок у правозастосуванні. Контроль за належним виконанням функцій органів державної влади або місцевого

самоврядування здійснюють вищестоящі органи або спеціально створені контрольні та наглядові органи, а не прокуратура [20].

Отже, діяльність прокурора у сфері представництва інтересів держави в суді повинна носити субсидіарний характер. Прокурор вступає у справу лише тоді, коли захист державних інтересів не здійснюється або здійснюється неналежним чином уповноваженими органами, що повністю відповідає сучасним вимогам Конституції України та чинного законодавства.

Питання конкретизації змісту дефініції «інтереси держави» набуває особливої важливості у практичному застосуванні. На сьогодні на практиці виникають суттєві труднощі з визначенням того, чи дійсно саме порушення державних інтересів виступає предметом судового розгляду та об'єктом представництва прокурора. Проблема точного визначення сутності державних інтересів, як об'єкта представницької діяльності прокурора в господарському суді, є актуальною не лише для практичної юриспруденції, а й у теоретичному аспекті права [12, с.42].

Законодавець передбачає, що навіть у разі відмови органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором позову або заяви, чи подання ним клопотання про залишення позову без розгляду, прокурор зберігає право підтримувати позов і вимагати розгляду справи по суті. Цей принцип закріплений у частині 5 статті 55 ГПК. Аналогічно, відмова прокурора від поданого позову або зміна його позовних вимог не позбавляє права органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, інтереси якого захищає прокурор, вимагати розгляду справи та відновлення первісного обсягу позовних вимог, що передбачено частиною 3 тієї ж статті.

Варто відзначити, що з моменту внесення у 2016 році змін до Конституції України (щодо правосуддя) та набрання чинності новою редакцією Господарського процесуального кодексу, функції прокурора у сфері представництва державних інтересів у судах значно обмежені. У зв'язку з цим постає нагальна потреба у внесенні відповідних уточнень до Закону України

«Про прокуратуру», що дозволило б більш чітко визначити межі повноважень прокурора та його роль у господарському процесі.

На практичному рівні можна стверджувати, що прокурор зобов'язаний здійснювати представництво державних інтересів лише у виняткових або нетипових ситуаціях. Такими є випадки, коли захист порушених інтересів держави не здійснюється, або здійснюється неналежним чином органами державної влади, органами місцевого самоврядування чи іншими суб'єктами владних повноважень, компетенція яких охоплює відповідну сферу, або коли відповідний орган взагалі відсутній.

Таким чином, законодавство підкреслює субсидіарний характер прокурорського представництва. Воно має на меті забезпечити захист державних інтересів лише в тих випадках, коли інші уповноважені органи не можуть цього зробити, зменшуючи при цьому ризик дублювання функцій та можливих правових колізій. Такий підхід забезпечує баланс між ефективністю судового захисту державних інтересів та уникненням зайвого втручання прокурора у справи, які можуть бути вирішені іншими компетентними органами, і підкреслює принцип відповідальності та процесуальної дисципліни у господарському судочинстві.

2.2. Проблемні аспекти участі адвоката як процесуального представника в господарському суді

Запровадження адвокатської монополії на представництво інтересів фізичних та юридичних осіб у судах, яке стало наслідком змін до Конституції України у 2016 році, а також прийняття нової редакції Господарського процесуального кодексу України, поставили перед практикуючими юристами низку проблемних питань щодо реалізації процесуального представництва. Адвокатська монополія передбачає, що лише адвокат може здійснювати професійне представництво інтересів сторін у суді, що включає господарський, цивільний, адміністративний та кримінальний процес, а також розгляд справ про

адміністративні правопорушення та конституційне судочинство. Варто зазначити, що після 2016 року подібних конституційних змін не відбулося, а будь-які наступні законодавчі новації були здебільшого технічного чи процесуального характеру, не змінюючи суть адвокатської монополії та порядку представництва прокурора.

Відповідно до статті 60 ГПК України, повноваження представника підтверджуються документально. Законодавець свідомо розділив переліки документів на підтвердження повноважень адвокатів та не адвокатів, що зумовлено особливим статусом адвоката та його професійними гарантіями [16]. Згідно з частиною 3 статті 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат підтверджує свої повноваження як захисник або представник у господарському, цивільному, адміністративному та кримінальному судочинстві, а також як уповноважена особа за дорученням у Конституційному Суді України, у порядку, встановленому законом [22].

Частина 4 статті 60 ГПК визначає, що документальне підтвердження повноважень адвоката може здійснюватися шляхом надання довіреності або ордера, виданого відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Проте практика Верховного Суду показала, що навіть така на перший погляд проста норма має певні складнощі у застосуванні. Адвокати найчастіше підтверджують свої повноваження довіреністю, а статус адвоката є копією свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Суди першої та апеляційної інстанцій у більшості випадків визнають ці документи достатніми доказами повноважень адвоката, однак на практиці можуть виникати спірні ситуації через неточності у оформленні довіреності або ордера, а також через відсутність підтвердження статусу адвоката [23].

Відповідно до частини 4 статті 60 ГПК України, документальне підтвердження повноважень адвоката як представника може здійснюватися одним із двох способів:

1. Наданням довіреності, виданої відповідно до закону.

2. Наданням ордеру, виданого відповідно до положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Проте, як показує практика Верховного Суду, навіть на перший погляд зрозуміла та однозначна за змістом норма має певні «підводні камені» у застосуванні. На практиці адвокати здебільшого підтверджують свої повноваження перед судом саме довіреністю, при цьому наявність статусу адвоката часто підтверджується копією свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

В більшості випадків суди першої та апеляційної інстанцій визнають ці документи достатніми та належними доказами повноважень адвоката для представництва сторони у господарському процесі [23]. Проте існують ситуації, коли відсутність правильного оформлення довіреності або ордеру, неточності у змісті документів чи відсутність підтвердження статусу адвоката можуть призводити до спірних правових ситуацій, що ускладнюють участь адвоката у процесі та ставлять під сумнів його процесуальні дії.

Таким чином, хоча законодавець визначив чіткі механізми підтвердження повноважень адвоката, практична реалізація цих норм потребує уваги і може становити значні труднощі для сторін та суду. Це підкреслює необхідність більш точного регулювання та уніфікації підходів до доказування повноважень адвокатів у господарському судочинстві, а також підвищення правової грамотності учасників процесу щодо особливостей адвокатського представництва.

У практиці Касаційного господарського суду Верховного Суду останнім часом спостерігається тенденція до жорсткішого трактування документів, які підтверджують повноваження адвоката як процесуального представника. Зокрема, суди почали повертати касаційні скарги без їх розгляду, якщо підписана адвокатом скарга не супроводжується довіреністю, у якій чітко зазначено, що представник уповноважений діяти саме як адвокат, або якщо у довіреності відсутні посилання на договір про правничу допомогу, що регламентує надання юридичних послуг клієнту.

Наприклад, у ухвалі від 18 червня 2018 року у справі № 910/15163/17 Касаційний господарський суд, посилаючись на положення ч. 4 ст. 60 ГПК України та ч. 3 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», зазначив, що у випадку відсутності ордера довіреність повинна містити інформацію про те, що повноваження на представництво в суді надано саме адвокату, а не громадянину. Аналогічні висновки суд виклав у ряді інших ухвал, зокрема від 21 травня 2018 року у справах № 908/1156/17 та № 910/17213/17, від 25 травня 2018 року у справі № 922/3775/17, від 31 січня 2018 року у справі № 910/24418/16 та інших [24].

На нашу думку, така інтерпретація законодавства є надто буквальною та не враховує суті інституту представництва, який передбачає передачу довірительом певних прав та повноважень представнику. Виникає питання: яку саме функцію виконує розподіл статусу представника на громадянина та адвоката, якщо на практиці це одна і та сама особа. Суть представництва полягає у делегуванні довірительом певних прав і процесуальних дій уповноваженому, а не у формальному розмежуванні його статусу.

Якщо слідувати логіці суду, виникає парадоксальна ситуація: клієнт укладає договір з адвокатом для захисту своїх інтересів у суді, проте формально уповноважує його лише як звичайного громадянина, що позбавляє адвоката можливості повною мірою реалізувати права довірителя у процесі, зокрема представляти його інтереси у апеляційних або касаційних інстанціях. Це є прямим наслідком адвокатської монополії, яка надає адвокату виключне право діяти як процесуальному представнику у всіх судах. З точки зору теорії представництва, така ситуація подібна до того, якби дієздатна особа наділила недієздатну особу правом реалізовувати свої цивільні права – очевидно, це позбавлене логіки та суперечить принципам делегування повноважень.

Водночас, беручи до уваги практичні ризики повернення касаційних скарг без розгляду, для уникнення проблем у судовому процесі рекомендується у тексті довіреності чітко вказувати, що представник уповноважується вести справу саме як адвокат, додавати реквізити свідоцтва про право на заняття

адвокатською діяльністю та, за можливості, включати реквізити договору про надання правничої допомоги. Такий підхід дозволяє забезпечити належне підтвердження повноважень адвоката як процесуального представника та зменшує ймовірність відмови у прийнятті касаційної скарги [25].

Слід також відзначити, що Касаційний господарський суд Верховного Суду у деяких рішеннях зайняв позицію щодо обмежень використання довіреності як документу, що підтверджує повноваження адвоката, який представляє інтереси свого роботодавця в суді. Зокрема, така позиція ґрунтується на роз'ясненні Ради адвокатів України від 07.04.2017 року № 54 «Про затвердження роз'яснення щодо деяких питань представництва адвокатом юридичної особи», у якому зазначено, що представництво інтересів юридичної особи адвокатами, які одночасно є її найманими працівниками та мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, можливе виключно на підставі договору про надання правової допомоги, укладеного відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [22].

Так, у ухвалі від 25.06.2018 року у справі № 924/326/17 та ухвалі від 26.04.2018 року у справі № 910/582/17, Касаційний господарський суд зазначив, що довіреність адвоката, який є найманим працівником і одночасно представляє свого роботодавця, не може слугувати достатнім доказом для підтвердження його повноважень як представника. У зв'язку з цим касаційні скарги, підписані такими адвокатами, були повернуті без розгляду. Суд додатково підкреслив, що із змісту наданих довіреностей не можна однозначно визначити, що повноваження на представництво надані саме адвокату, а не фізичній особі, тобто сама довіреність не може виступати самостійним доказом для підтвердження прав адвоката у судовому процесі [23].

Водночас така позиція Верховного Суду виглядає досить суперечливою. З одного боку, суд звертає увагу на технічні недоліки довіреності, яка не містить чіткої вказівки, що уповноваження надано саме адвокату. З іншого боку, посилаючись на роз'яснення Ради адвокатів, суд фактично стверджує, що

довіреність взагалі не може бути підставою для представництва адвокатом інтересів свого роботодавця.

Таке роз'яснення, по суті, звужує зміст норми закону, закріпленої у ч. 4 ст. 60 ГПК України, яка не містить заборони видавати довіреність адвокату для представництва інтересів юридичної особи, з якою він перебуває у трудових відносинах. Крім того, ані Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ані Господарський процесуальний кодекс України не встановлюють прямої заборони, яка б унеможливлювала представництво адвокатом свого роботодавця на підставі довіреності [24].

Таким чином, практика Верховного Суду створює певну невизначеність у правозастосуванні: з одного боку, виникає потреба у додаткових документах (договір про правову допомогу) для підтвердження повноважень адвоката, з іншого боку, законодавство формально дозволяє представництво на підставі довіреності, що створює розбіжності між буквою закону та його тлумаченням у судовій практиці.

З огляду на неоднозначну позицію Касаційного господарського суду Верховного Суду щодо підтвердження повноважень адвоката, який представляє інтереси свого роботодавця в суді, стає очевидним, що мінімізація ризику повернення касаційної скарги можлива лише при дотриманні певної процедури. Зокрема, для надійного підтвердження повноважень адвоката необхідно укласти договір про надання правової допомоги між адвокатом і його роботодавцем (юридичною особою або підприємством), а на його підставі оформити ордер. Така практика дозволяє уникнути проблем із формальним тлумаченням норм законодавства та вимог суду [24].

Нагадаємо, що за старою редакцією ГПК України, зокрема частини 7 статті 28, повноваження адвоката могли підтверджуватися або договором про надання правової допомоги, або ордером. Водночас до ордера обов'язково додавали витяг із договору, у якому детально зазначався обсяг повноважень адвоката як представника, а також обмеження його прав на здійснення окремих процесуальних дій. Такий механізм дозволяв суду оцінити повноваження

адвоката більш детально і виключити спірні ситуації, пов'язані з розмежуванням прав адвоката та фізичної особи.

У новій редакції ГПК України правила використання ордера як документа, що підтверджує повноваження адвоката, були спрощені і вдосконалені. Тепер ордер, виданий відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», розглядається як самостійний документ, який підтверджує повноваження адвоката на представництво інтересів у суді [25, с.5]. Надання додатково договору про правничу допомогу або витягу з нього не є обов'язковим і формально не передбачене чинним процесуальним законодавством.

Разом із тим, практика судів першої та апеляційної інстанцій показує, що деякі судді, керуючись «старою звичкою», продовжують вимагати надання копії договору про правничу допомогу або його витягу для підтвердження обсягу повноважень адвоката, а також наявних обмежень у його праві на здійснення процесуальних дій. Окремі судді навіть вимагають, щоб адвокат під час судового засідання підтвердив наявність договору усно під звукозапис, підтвердивши, що договір укладений і дійсний. Така практика створює певні труднощі та ризики для адвокатів, особливо у випадках, коли касаційні скарги подаються в суворо регламентовані строки.

Варто зауважити, що така ситуація відображає суперечність між буквою закону і судовою практикою. Хоча чинне законодавство дозволяє підтверджувати повноваження адвоката лише ордером, деякі судді на практиці продовжують вимагати додаткові підтверджуючі документи, що не відповідає новим нормам ГПК України. Таким чином, адвокат може формально виконувати всі вимоги закону, проте залишатися під ризиком формальної відмови суду через «недостатнє підтвердження повноважень», що створює практичну невизначеність.

Враховуючи зазначене, оптимальна правова стратегія для адвоката полягає у наступному:

1. Завжди укладати договір про надання правової допомоги з роботодавцем (юридичною особою).
2. На підставі договору оформлювати ордер, виданий відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».
3. При необхідності додатково згадувати про укладений договір у судовому засіданні, щоб усунути будь-які сумніви суду щодо правомочності адвоката.

Виконання цих кроків дозволяє значно знизити ризик повернення касаційної скарги через формальні підстави та забезпечує більш надійне підтвердження процесуальних повноважень адвоката. Водночас це підкреслює важливість поєднання формального дотримання законодавства та практичного досвіду роботи в суді, що є необхідним для ефективного захисту інтересів юридичних осіб у господарському процесі.

Запровадження адвокатської монополії на представництво інтересів фізичних та юридичних осіб у господарському процесі та прийняття нової редакції Господарського процесуального кодексу України (ГПК України) спричинили виникнення ряду проблемних питань для практикуючих юристів, пов'язаних із підтвердженням повноважень адвоката як представника.

Відповідно до статті 60 ГПК України, повноваження адвоката на участь у справі підтверджуються довіреністю або ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Згідно з частиною 3 статті 26 цього Закону, адвокат підтверджує свої повноваження на участь у господарському, цивільному, адміністративному та кримінальному процесі, а також у конституційному судочинстві, у порядку, встановленому законодавством [22].

На практиці, однак, застосування цих норм виявило певні проблеми та неоднозначності. Часто адвокати підтверджують свої повноваження лише довіреністю та копією свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Деякі суди першої та апеляційної інстанції визнають такі документи достатніми,

проте Касаційний господарський суд Верховного Суду дотримується іншої позиції.

Згідно з практикою Касаційного господарського суду, довіреність не може автоматично вважатися підтвердженням повноважень адвоката, якщо в ній не зазначено, що представник уповноважений саме як адвокат, або якщо відсутні реквізити договору про надання правничої допомоги. Так, у ряді ухвал, зокрема від 18.06.2018 року у справі № 910/15163/17 та інших ухвалах від 21.05.2018 року у справах № 908/1156/17, № 910/17213/17, суди повертали касаційні скарги адвокатів, аргументуючи це недостатнім підтвердженням правомочностей [24].

Особливу увагу суди приділяють представництву адвоката, який є найманим працівником юридичної особи, що представляє інтереси свого роботодавця. На підставі роз'яснення Ради адвокатів України від 07.04.2017 року № 54, таке представництво можливе виключно на підставі договору про надання правничої допомоги, а не лише довіреності [22]. Відповідно, в ухвалах від 25.06.2018 року у справі № 924/326/17 та від 26.04.2018 року у справі № 910/582/17 Касаційний господарський суд підтвердив, що довіреність адвоката-найманця не може бути самостійним доказом його повноважень, що призвело до повернення касаційних скарг.

З огляду на зазначену практику, оптимальним способом підтвердження повноважень адвоката є укладення договору про надання правничої допомоги з юридичною особою (роботодавцем) та оформлення на його підставі ордера, який визнається самостійним документом, що підтверджує повноваження адвоката відповідно до нової редакції ГПК України [25, с.5]. При цьому на ордері повинні бути зазначені всі обов'язкові реквізити, включно з обмеженнями повноважень адвоката, якщо такі встановлені договором, а також правильна назва суду, де здійснюється представництво.

Вказані вимоги є обов'язковими, оскільки:

1. Ордер підтверджує повноваження адвоката як представника сторони в суді (ч. 4 ст. 60 ГПК України).

2. Ордер видається лише на підставі укладеного договору про правничу допомогу (ч. 1 та 3 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

3. Про наявність обмежень у повноваженнях адвоката необхідно зазначати на звороті ордера (п. 14 Положення про ордер, Рада адвокатів України №36 від 17.12.2012).

4. Адвокат несе кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення суду щодо своїх повноважень та невнесення обмежень, встановлених договором, у ордер (ст. 400-1 КК України) [25, с.6].

Недотримання цих вимог може призвести до недопуску адвоката до судового засідання або повернення процесуального документа, що фіксується в численних рішеннях Касаційного господарського суду.

Таким чином, ключовим проблемним аспектом участі адвоката у господарському процесі є саме підтвердження його повноважень на представництво сторони. Для мінімізації ризиків доцільним є поєднання формального дотримання законодавства та практичних заходів, а саме:

- укладення договору про правничу допомогу;
- оформлення ордера на його підставі;
- зазначення всіх реквізитів, включно з обмеженнями повноважень та правильною назвою суду;
- при необхідності підтвердження наявності договору під час засідання.

У зв'язку з цим, з практичної точки зору, доцільним є додаткове врегулювання процедури підтвердження повноважень адвоката на рівні роз'яснень Касаційного господарського суду, що дозволить усунути неоднозначності у застосуванні норм законодавства та забезпечить більш стабільну і передбачувану судову практику.

2.3 Відшкодування витрат на правову допомогу в господарському процесі

З набранням чинності нових редакцій процесуальних кодексів та в контексті реформування адвокатури в Україні суттєво змінилися підходи до відшкодування витрат на правничу допомогу сторонам у господарському процесі. Раніше існуючий механізм компенсації часто вважався формальним та неефективним: законодавство встановлювало жорсткі граничні розміри витрат, які не відповідали реальним гонорарам адвокатів та ринковим умовам надання юридичних послуг.

Нова редакція кодексів, зокрема ГПК України, передбачає більш гнучкий та ринкоорієнтований підхід. Відтепер розмір відшкодування визначається, виходячи з умов договорів про надання правової допомоги, укладених між клієнтом та адвокатом. Це дозволяє сторонам погоджувати реальні гонорари, а суду — враховувати фактичні обсяги виконаних правничих послуг. Такий підхід робить механізм компенсації дієвим інструментом перерозподілу витрат, а не формальною процедурою, яка не враховує економічну складову [26].

Конституційне право на професійну правничу допомогу та вільний вибір адвоката гарантується статтею 59 Конституції України. Відповідно до статті 22 Конституції України, ці права не можуть бути скасовані, а їх зміст і обсяг не можуть бути звужені. Відтак, право на самостійний вибір захисника, включно з можливістю визначати умови надання правничої допомоги, має залишатися непорушним, і будь-які обмеження цього права суперечать конституційним

гарантіям [26]. Крім того, механізм розподілу витрат на правову допомогу виконує додаткову функцію фільтра, що дозволяє мінімізувати кількість безпідставних або малозначущих спорів. В таких випадках економічно доцільніше вирішувати конфлікт поза судом, ніж понести витрати на юридичні послуги. Процесуальні кодекси надають судам широкі дискреційні повноваження для оцінки заявлених витрат і можливості їх зменшення, якщо вони очевидно не відповідають масштабам справи або обсягу виконаної адвокатом роботи. Це дозволяє

уникнути зловживань та забезпечує більш справедливий і пропорційний підхід до компенсації [27].

Таким чином, сучасний підхід до відшкодування витрат на правову допомогу поєднує захист конституційного права на адвоката, реальне покриття витрат, пов'язаних із професійними послугами, та економічно обґрунтовану регуляцію спірних витрат, що позитивно впливає на ефективність господарського процесу.

Аналіз чинної практики застосування норм Господарського процесуального кодексу України свідчить, що підходи судів до визначення та компенсації витрат на правничу допомогу залишаються суперечливими та часто надмірно жорсткими. Незважаючи на те, що законодавець надав судам широкі дискреційні повноваження щодо остаточного визначення розміру витрат, ці повноваження на практиці часто перетворюються на своєрідне «рецензування» роботи адвокатів. Судді оцінюють не лише договірні умови між адвокатом і клієнтом, але й обсяг виконаних юридичних дій, якість наданих послуг, майновий стан сторін, а іноді й інші обставини, які можуть бути не прямо пов'язані з суттю спору.

Такий підхід призводить до того, що реальна компенсація витрат, яка підлягає стягненню, значно зменшується, що створює додаткові труднощі для адвокатів та їхніх клієнтів і робить механізм відшкодування менш ефективним. В результаті, практичні юристи часто не розглядають статтю 126 ГПК України як дієвий інструмент компенсації витрат на професійну правничу допомогу, навіть коли клієнт поніс витрати на висококваліфіковані та спеціалізовані юридичні послуги [26].

Право на відшкодування витрат на правничу допомогу включає доказову складову, оскільки суд повинен пересвідчитися, що витрати були фактично понесені, обґрунтовані та співмірні з предметом і складністю спору. Для підтвердження таких витрат сторона зобов'язана надати суду ряд документів, серед яких:

1. Договір про надання правничої допомоги (або договір доручення, договір про надання юридичних послуг, довіреність), що встановлює умови надання правничих послуг та їх обсяг.
2. Документи, що підтверджують оплату послуг (платіжні доручення, квитанції, виписки з банківських рахунків тощо).
3. Детальний опис виконаних дій або наданих послуг, де зазначено, які процесуальні та організаційні дії були здійснені адвокатом у межах наданих повноважень.

Надання цих документів є базовою та обов'язковою умовою для справедливого розподілу витрат, а ступінь їх деталізації та аргументованість безпосередньо впливає на рішення суду щодо компенсації [26]. Відсутність достатньої доказової бази або невідповідність документів може призвести до відмови у відшкодуванні витрат або до суттєвого зменшення їх суми.

Такий підхід було застосовано Касаційним цивільним судом у складі Верховного Суду у справі № 372/1010/16-ц. У постанові від 03.05.2018 р. суд дійшов висновку, що якщо сторона документально доведе факт понесення витрат на правничу допомогу — надасть суду договір на правничу допомогу, акт приймання-передачі наданих послуг, платіжні документи, що підтверджують оплату, а також детальний розрахунок витрат — суд не має законних підстав відмовити у відшкодуванні цих витрат на користь сторони, яка виграла справу.

Цей підхід повністю відповідає «дозвільному» характеру статті 126 ГПК України, де суд не повинен оцінювати договірні умови або рецензувати обсяг наданих послуг поза межами принципу співмірності. Водночас практика показує, що суди не завжди дотримуються цих правил, що створює додаткові ризики для адвокатів і їхніх клієнтів.

Таким чином, можна констатувати, що правове регулювання компенсації витрат на правничу допомогу в господарському процесі сьогодні є достатньо ліберальним, проте його ефективність на практиці значною мірою залежить від правильності оформлення документів та обґрунтованості заявлених витрат. У перспективі доцільним є впровадження додаткових роз'яснень або рекомендацій

Верховного Суду, які б унормували порядок підтвердження витрат на правничу допомогу та деталізацію доказів для їх відшкодування, що підвищило б передбачуваність і стабільність правозастосування у цій сфері.

Варто підкреслити, що для цілей компенсації судових витрат не має принципового значення, на підставі якого саме документа адвокат здійснював представництво інтересів клієнта — довіреності чи ордера. Проте відсутність повноцінного договору на надання правничої допомоги унеможлиблює визначення обсягу гонорару та його подальшу компенсацію, оскільки саме договір встановлює межі, порядок та умови надання правових послуг. Профільний Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» хоча й не використовує термін «професійна правнича допомога» [22], визначає адвокатську діяльність як здійснення правової допомоги, а також окремо визначає її види, серед яких центральне місце займає представництво інтересів клієнта в судах.

Комплексне тлумачення статей 42 та 126 ГПК України дає підстави стверджувати, що представництво адвоката не обмежується лише безпосередньою участю в судовому засіданні. До складу представницьких дій адвоката входять також: ознайомлення з матеріалами справи, збір та подання доказів, складання процесуальних документів, надання консультацій клієнту та виконання інших дій, спрямованих на захист інтересів довірителя. В цьому контексті виникає питання, чи включаються до складу витрат на правничу допомогу час та дії адвоката, пов'язані з технічним супроводом справи, а також час очікування в суді, який адвокат вимушено проводить через обставини, від нього незалежні.

Показовим у цьому сенсі є підхід, викладений у справі № 910/18954/17. Так, Київський апеляційний господарський суд у постанові від 22.08.2018 р. зазначив, що витрати на дії адвоката, які стосуються, зокрема, надсилання документів засобами поштового зв'язку, не є складовою правничої допомоги і, відповідно, не підлягають компенсації. Водночас, слід враховувати норми частини 9 статті 80 ГПК України, яка встановлює обов'язок учасника справи

надсилати копії доказів іншим учасникам, та частини 7 статті 116 ГПК України, яка визначає належний спосіб подання документів — надсилення поштою. В таких випадках час адвоката, витрачений на забезпечення процесуальних прав клієнта та подання документів у суд, невіддільно пов'язаний з представництвом інтересів клієнта, навіть якщо це не є кваліфікованою юридичною роботою.

Крім того, у тій же справі суд здійснив оцінку часу, заявленого до компенсації на участь адвоката у судових засіданнях апеляційної інстанції. Із шести заявлених годин суд визнав обґрунтованою лише одну годину, врахувавши фактичну тривалість засідань від 30.05.2018 р., 27.06.2018 р. та 25.07.2018 р., оскільки загальний час їх проведення не перевищував однієї години, а засідання 03.07.2018 р. не відбулося. При цьому залишився поза увагою час очікування початку засідань, який адвокат змушений був проводити через зміщення графіка судових засідань — явище, поширене в практиці українських судів. Такі затримки є обставинами, незалежними від волі адвоката, але вони безпосередньо пов'язані з представництвом інтересів клієнта та виконанням процесуальних обов'язків у справі.

Отже, при визначенні розміру витрат на правничу допомогу слід враховувати не лише прямі дії адвоката у суді, а й супровідні процесуальні дії, які забезпечують реалізацію прав клієнта та належне здійснення представництва, навіть якщо вони формально не належать до «класичної» юридичної роботи. Таке тлумачення дозволяє більш комплексно оцінювати діяльність адвоката та справедливо компенсувати витрати клієнта.

Процесуальні кодекси, запроваджуючи принцип співмірності розміру оплати послуг адвоката з характером і складністю справи, не встановили чітких критеріїв для його оцінки. Це призвело до формування неоднорідної практики в судовій системі та створило умови для того, щоб суди фактично рецензували діяльність адвокатів, що можна розглядати як потенційне втручання у роботу незалежного самоврядного професійного інституту.

Яскравим прикладом такого підходу є справа № 753/15683/15, розглянута Касаційним цивільним судом. У цій справі кредитна заборгованість позивача

становила 110 млн грн, а розмір витрат на правничу допомогу склав всього 0,1 % від суми позову. Верховний Суд, розподіляючи витрати, зазначив, що навіть за наявності договору на юридичні послуги з адвокатським об'єднанням, меморіального ордеру, опису наданих послуг і акту виконаних робіт, це не гарантує автоматичного відшкодування витрат у заявленому розмірі. Суд обґрунтував свою позицію тим, що послуги надавали троє адвокатів, які фактично виконували одну й ту саму роботу, а витрати на правничу допомогу у сумі 120 тис. грн були завищеними і створювали надмірний фінансовий тягар для відповідача. У підсумку суд стягнув лише 5 тис. грн, що становить приблизно 4,5 % від заявленої суми [27].

З цього прикладу видно, що хоча стаття 126 ГПК визначає порядок відшкодування витрат на правничу допомогу, законодавство не обмежує суму компенсації конкретними рамками. Водночас суди на практиці застосовують принцип співмірності, керуючись власним розсудом, що не завжди відповідає інтересам учасника процесу, який скористався професійною правничою допомогою. Крім того, при визначенні розміру відшкодування суди іноді ігнорують повний обсяг обов'язків адвоката, передбачених договором на правову допомогу, що також має оплачуватися.

У зв'язку з цим існує потреба у детальних роз'ясненнях пленуму Касаційного цивільного суду, які могли б встановити більш прозорий механізм оцінки співмірності витрат на правничу допомогу, з урахуванням усіх видів діяльності адвоката, необхідних для забезпечення ефективного представництва інтересів клієнта в господарському процесі. Це дозволить зменшити ризик суб'єктивного трактування суддями обсягу правничих послуг і забезпечити справедливу компенсацію витрат, понесених учасниками судового процесу.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та завдань дослідження, в роботі зроблено такі висновки:

1. Сутність та значення представництва в господарському процесі. Представництво в господарському судочинстві є складним правовідношенням, що включає відносини між довірителем і представником, а також між представником та судом. Воно передбачає реалізацію процесуальних прав і обов'язків виключно в межах наданих повноважень, що забезпечує захист інтересів довірителя та дотримання процесуальної дисципліни.

2. Суб'єктний склад представництва. Законодавство передбачає, що представництво в судах можуть здійснювати адвокати, керівники або уповноважені члени виконавчих органів юридичних осіб, а також органи державної влади і місцевого самоврядування через уповноважених осіб. Впровадження адвокатської монополії підвищило якість юридичної допомоги, проте породило проблемні питання щодо підтвердження повноважень адвоката та оформлення відповідних документів.

3. Проблеми участі прокурора. Законодавче визначення «виключних випадків» для представництва прокурором інтересів держави не є достатньо чітким, що створює правозастосовчі складнощі та ризики перевищення повноважень. Необхідне уточнення змісту поняття «інтереси держави» та критеріїв визначення ситуацій, коли прокурор повинен вступати у справу.

4. Проблемні аспекти участі адвоката. Практика Верховного Суду показує, що документи на підтвердження повноважень адвоката (довіреність, ордер) інколи визнаються недостатніми без додаткових реквізитів або укладеного договору про правничу допомогу. Це створює ризик повернення процесуальних документів та затримки судового розгляду. Важливо дотримуватися вимог щодо оформлення ордерів і договорів, а також враховувати відповідальність адвоката за достовірність наданих даних.

5. Відшкодування витрат на правничу допомогу. Законодавство лібералізувало механізм компенсації, відмовившись від встановлення граничних сум та орієнтуючись на умови договору між адвокатом і клієнтом. Проте судова практика демонструє неоднорідність підходів і рецензування роботи адвокатів, що часто призводить до значного зменшення відшкодування витрат. Необхідне уточнення застосування принципу співмірності та врахування всіх обов'язків адвоката, включаючи підготовчу роботу та очікування судових засідань.

6. Рекомендації щодо вдосконалення. Для забезпечення ефективного представництва в господарському процесі та захисту інтересів учасників справи доцільно:

- уточнити законодавчі норми щодо «виключних випадків» прокурорського представництва;
- розробити чіткі правила підтвердження повноважень адвоката, особливо при представництві юридичних осіб;
- дати роз'яснення щодо застосування принципу співмірності при відшкодуванні витрат на правничу допомогу;
 - o - творити єдині методичні рекомендації щодо обліку витрат адвоката, пов'язаних із представництвом у суді.

Загалом, інститут представництва в господарському процесі потребує удосконалення як на рівні законодавства, так і у формуванні єдиної судової практики, що дозволить забезпечити баланс між ефективністю судового розгляду, захистом інтересів держави та правами учасників господарського процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рєзнікова В. В., Россильна О. В. Посередництво та представництво в господарському праві та процесі України: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2023.
2. Лазько Г. З. Правова природа процесуального представництва у цивільному процесі: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.03. К., 2006. 191 с.
3. Рєзнікова В. В. Правове регулювання посередництва у сфері господарювання: монографія. Хмельницький: Вид-во Хмельницьк. ун-ту управління та права, 2023. 736 с.
4. Толстих А. Б. Форми захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства: монографія. Донецький державний університет внутрішніх справ, 2023. 345 с.
5. Ромащенко І. В. Співвідношення термінів «охорона» та «захист»: теоретичний та практичний цивільно-правові аспекти. Юридична Україна. 2013. № 8. С. 57–61.
6. Попович В. В. Господарське процесуальне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2023. 225 с.
7. Кравчук С. В. Актуальні питання процесуального представництва в господарському судочинстві. Київ: Алерта, 2022. 246 с.
8. Немеш П. Ф. Розмежування законного представництва від інших видів представництва у цивільному процесі, що не пов'язані з видачею довіреності. Адвокат. 2011. № 7. С. 23–25.
9. Немеш П. Ф. Законне представництво у цивільному процесі : навч.-метод. посіб. Ужгород: ІВА, 2013. 262 с.
10. Господарське процесуальне право України За ред. О.І. Харитонової. К.: Істина, 2023. 320 с.
11. Господарське процесуальне право: підручник/ За заг. ред. к.ю.н. В.Д. Чернадчука. Суми: ВТД «Університетська книга», 2023. 378 с.

12. Канарик Ю. С., Яценко В. Г. Проблеми процесуального представництва в господарському процесі. Київ: *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024.

13. Кухнюк Д. В., Геведзе Т. Л. Теоретико-правові засади процесуального представництва інтересів учасників господарських правовідносин. *Право і громадське суспільство*. 2014. №1.

14. Колосок А. «Холодний душ» для адвоката: як підтвердити свої повноваження у Верховному Суді за новим ГПК. *Юрист і Закон*", №26, 20.07.2018. С.2-6.

15. Мельник О. М. Правове регулювання адвокатської діяльності в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Харків: Право, 2021.

16. Господарський процесуальний кодекс України: в редакції Закону №2147-VIII від 03.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.

17. Харитонов Є. О. Приватні та публічні правовідносини. *Науковий вісник* Чернівецьк. ун-ту. 2002. № 147. С. 36–40.

18. Ковальчук О. І. Правові засади процесуального представництва в господарському судочинстві. Київ: Юридична практика, 2019. 208 с.

19. Руденко М. Прокурор та «інтереси держави» в оновлених процесуальних кодексах України: законодавчі новації, теорія і практика URL:<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/prokuror-ta-interesy-derzhavy-v-onovlenykh-protseusualnyh-kodeksah-ukrayiny-zakonodavchi-novatsiyi-teoriya-i-praktyka/>.

20. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 №1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

21. Демченко Т. В. Сучасні тенденції в адвокатській діяльності в Україні. *Київ: Алерта*, 2021.

22. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 №5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.

23. Дацків А. Проблемні питання адвокатського представництва в судах у світлі конституційних змін URL: <http://yur->

gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/uchast-advokata-v-sudovomu-procesi-dopustiti-ne-mozhna-vidmoviti.html.

24. Колосок А. «Холодный душ» для адвоката: як підтвердити свої повноваження у Верховному Суді за новим ГПК. Юрист і Закон", №26, 20.07.2018. С.2-6.

25. Заміховський М. Витрати на професійну правничу допомогу: URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vitrati-na-profesiynu-pravnichu-dopomogu-ruh-nazad.html>.

26. Головань І. Справедливий розподіл витрат на правову допомогу та реалізація права на судовий захист URL: <http://blog.liga.net/user/igolovan/article/3487.aspx>.